

EVROPSKI KODEKS PROTI RAKU - VLOGA NACIONALNEGA INŠTITUTA ZA JAVNO ZDRAVJE

Ivan Eržen

Nacionalni inštitut za javno zdravje

Povzetek

V okviru prispevka je prikazana reorganizacija javnega zdravja v Sloveniji z vidika Nacionalnega inštituta za javno zdravje (NIJZ) kot osrednje inštitucije javnega zdravja v Sloveniji. Organizacijske spremembe so povezane s potrebami v družbi in željo, da se dejavnost javnega zdravja okrepi in sledi potrebam družbe oz. v največji možni meri prispeva k zdravju in blaginji prebivalcev Slovenije. Spremembe v organizacijski strukturi omogočajo enakomeren razvoj vseh ključnih funkcij javnega zdravja. Sedanja organiziranost v večji meri omogoča zagotavljanje enake dostopnosti do preventivnih programov vsem, ki so do teh programov upravičeni - ne glede na to, kje živijo. Vloga NIJZ na področju uveljavitve Evropskega kodeksa proti raku je predvsem na področju proučevanja razširjenosti dejavnikov tveganja za rakasta obolenja ter pripravo specifičnih ukrepov za preprečevanje oziroma zmanjševanje razširjenosti dejavnikov tveganja med prebivalstvom ter spodbujanje prebivalcev, da se odzovejo na povabila za sodelovanje v različnih programih presejanja. Poleg tega pa deluje NIJZ še na področju ocenjevanja učinkovitosti posameznih programov promocije zdravja in preprečevanja ter zgodnjega odkrivanja bolezni.

Organiziranost in področje javnega zdravja v Sloveniji

V letu 2012 je bila sprejeta odločitev, da je treba delovanje zavodov za zdravstveno varstvo in Inštitut za varovanje zdravja (IVZ) organizirati drugače ter s pomočjo nove organiziranosti zagotoviti izpolnjevanje vseh funkcij na področju javnega zdravja ter zagotoviti ustrezen razvoj te dejavnosti (Uradni list RS, 14/2013). V Sloveniji se soočamo s številnimi izzivi na področju javnega zdravja. V ospredju so demografske spremembe, porast kronično bolnih, porast potreb po zdravstveni dejavnosti, ki je pogosto povezana s hitrim tehnološkim razvojem na tem področju. Iz tega izvirajo tudi prioritete delovanja. Glavne prioritete v naslednjem obdobju so:

- vlaganje v zdravje tekom celega življenja in opolnomočenje ljudi,
- razvoj in uvajanje programov za obvladovanje kroničnih bolezni,
- razvoj zdravstvene dejavnosti, ki upošteva potrebe prebivalcev,
- vzpostavljanje zdravih okolij, ki podpirajo posameznike.

S spremembo zakona o zdravstveni dejavnosti je Slovenija devet območnih zavodov za zdravstveno varstvo ter Inštitut za varovanje zdravja združila in ustanovila dve novi instituciji:

Nacionalni inštitut za javno zdravje (NIJZ) ter

Nacionalni laboratorij za zdravje, okolje in hrano (NLZOH).

Obe ustanovi imata na območni ravni tudi območne enote, ki so na lokacijah, kjer so prej delovali Zavodi za zdravstveno varstvo. Med tem, ko je dejavnost NLZOH v veliki meri predstavlja izvajanje laboratorijske dejavnosti za različne naročnike v okviru zdravstva ter gospodarstva, pa je dejavnost NIJZ usmerjena predvsem v zagotavljanje ključnih funkcij javnega zdravja, ki jih glede na splošno soglasje v stroki morajo zagotavljati države (WHO 2012, IANPHI 2007):

1. Spremljanje zdravja, zdravstvenega varstva in blaginje prebivalstva;
2. Pripravljenost za obvladovanje zdravstvenih tveganj in nevarnosti za zdravje;
3. **Varovanje zdravja (nalezljive bolezni in ukrepanje na področjih okolja in zdravja ter zdravja pri delu);**
4. **Krepitev zdravja;**
5. **Preprečevanje in zgodnje odkrivanje bolezni;**
6. Upravljanje in vodenje na področju javnega zdravja;
7. Zagotavljanje usposobljenih in kompetentnih strokovnjakov javnega zdravja;
8. Zagotavljanje ustreznega financiranja in učinkovite organizacijske strukture;
9. Zagovorništvo, komunikacija in mobilizacija skupnosti za zdravje;
10. Raziskovanje na področju javnega zdravja v podporo politikam in ukrepom.

Najpomembnejša prednost sedanje organiziranosti je povezana z dejstvom, da je omogočeno enotno delovanje na območju cele Slovenije. Doslej so se, namesto, da bi se razlike v dostopnosti do preventivnih programov zmanjševale, pogosto celo povečale. Delovanje zgolj na ozkem lokalnem območju in samo na nekaterih vsebinskih področjih je pomenilo sicer zelo veliko prednost za tiste, ki so bili v specifičen preventivni program vključeni, vendar pa je to hkrati pomenilo, da strokovnjaki javnega zdravja niso bili na voljo za druge, ravno tako pomembne in potrebne programe. Nova organiziranost omogoča, da opravljajo strokovnjaki NIJZ naloge na območju cele države na enak način. Ne glede na to, kje v Sloveniji posamezniki živijo, jim je namreč treba zagotoviti enak dostop do preventivnih programov. V začetku zahteva to spremembo v pristopih, načinu delovanja. NIJZ mora, poleg razvoja strokovnih pristopov za ohranitev in krepitev zdravja, razviti tudi pristope, ki bodo omogočili izvajanje teh programov.

Sedanje in bodoče zdravstvene potrebe

Zdravje in blagostanje v 21. stoletju sooblikujejo medsebojno tesno prepleteni dejavniki na globalnem, nacionalnem in lokalnem nivoju. Slovenija se sooča s podobnimi izzivi kot druge razvite države. Migracije, urbanizacija, globalizacija, epidemija nenalezljivih boleznih in pojav novih ali že obvladanih nalezljivih boleznih prinašajo na področje javnega zdravja velike izzive. Demografske spremembe vodijo v hitro povečevanje deleža starejših prebivalcev, s tem pa se povečujejo tudi stroški zdravstvene oskrbe, saj starejši pogosto obolevajo zaradi kroničnih boleznih. Povečuje se tudi delež oseb, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo. Priča smo hitremu tehnološkemu napredku na področju odkrivanja in zdravljenja boleznih, kar pa je pogosto povezano tudi z dodatnimi stroški. Dobro zdravje je predpogoj za razvoj vsakega posameznika in kakovost njegovega življenja, hkrati pa predstavlja dobro zdravje posameznikov osnovni predpogoj za družbeni razvoj. V prizadevanju za dobro zdravje pa so posamezniki in družbena skupnost partnerji, ki vsak po svoje prispevaajo k ustvarjanju pogojev za boljše zdravje. Evropski kodeks proti raku ima poseben pomen, saj tri desetletja oblikuje ukrepe, ki jih lahko državljan kot posameznik izvaja ter na ta način zmanjša ogroženost za pojav boleznih oziroma poveča možnosti za uspešno zdravljenje. To svojo odgovorno nalogo pa lahko uspešno izvaja le, če je ustrezno seznanjen, usposobljen in motiviran za izvajanje preventivnih ukrepov ter ob predpogoju, da širša družba omogoča izvajanje teh ukrepov.

V prizadevanjih za vzpostavljanje pogojev za krepitev zdravje ter preprečevanje in zgodnje odkrivanje boleznih, med katerimi so rakasta obolenja med najbolj pomembnimi, ima NIJZ izjemno pomembno vlogo, ki je povezana s funkcijami javnega zdravja, ki jih ima. Glavna področja delovanja NIJZ v zvezi s tem so:

- ugotavljanje razširjenosti dejavnikov ogroženosti za razvoj raka,
- proučevanje preprečljivih vzrokov za razširjenost dejavnikov ogroženosti,
- priprava ukrepov za zmanjšanje razširjenosti dejavnikov ogroženosti ter
- ocenjevanje učinkovitost teh ukrepov.

Vsa ta področja delovanja so enako pomembna in izjemno kompleksna. Z vidika preprečevanja zbolevanja za rakom je izjemno pomembno poznavanje razširjenosti dejavnikov tveganja za razvoj posameznih oblik raka. Tu ni dovolj samo podatek o deležu tistih, katerih zdravje je zaradi dejavnikov tveganja ogroženo. Treba je ugotoviti, kakšne so značilnosti oseb, pri katerih so dejavniki ogroženosti prisotni. Ti podatki so ključnega pomena tako za razvoj ustreznih ukrepov za preprečevanje oziroma zmanjševanje razširjenosti dejavnikov ogroženosti za zdravje, kot tudi za spremljanje uspešnosti ukrepov oziroma trenda pojavljanja dejavnikov ogroženosti med prebivalstvom, čemur daje NIJZ posebno pozornost. Ključ za uspešno delovanje na področju zmanjševanja dejavnikov ogroženosti ter na področju preventive in zgodnjega odkrivanja boleznih je

tesno sodelovanje vseh deležnikov. Nevladne organizacije, še posebej regijska društva za boj proti raku, Europa Donna Slovenija, Društvo onkoloških bolnikov, so izjemno pomemben partner NIJZ. Dobro vzpostavljena mreža strokovnjakov javnega zdravja na celnem območju Slovenije omogoča tesno sodelovanje, zlasti na področju prenosa informacij, znanja, pristopov in pri prizadevanju, da so vključene vse skupine prebivalstva. Sodelovanje ima veliko tradicijo in lahko govorim o tradicionalni koaliciji, ki beleži številne uspehe. Sedaj je treba le še pogledati, ali lahko to sodelovanje še nadgradimo in kako, da bi na ta način res dosegli največjo možno uspešnost našega delovanja v smislu krepitve zdravja in zmanjševanja pojavljanja bolezni.

Zaključek

NIJZ ima na področju uveljavitve Evropskega kodeksa proti raku zelo pomembne naloge. Na eni strani zagotavlja ustrezne podatke in informacije, ki omogočajo na dokazih temelječe ocene razširjenosti dejavnikov ogroženosti za razvoj rakastih bolezni, na drugi strani pa analizira pristope in programe, ki lahko prispevajo k zmanjšanju razširjenosti dejavnikov ogroženosti ter proučuje njihovo uspešnost in učinkovitost. NIJZ v procesu razvoja preventivnega delovanja deluje medsektorsko in išče partnerje, ki se lahko vključijo v izvajanje programov. Sedanja organiziranost javnega zdravja v Sloveniji je pri tem v pomoč, saj deluje NIJZ v vseh regijah, omogoča enoten pristop, ki sledi potrebam prebivalstva, s tem pa je delovanje lahko bolj uspešno in učinkovito glede na vložena sredstva.

Literatura

1. Eržen I (2008). Razvoj in vloga mreže organizacij na področju javnega zdravja. *Bilt.-ekon organ inform zdrav*, 24:3, 87-92
2. European Code against Cancer: 12 ways to reduce your cancer risk. <http://cancer-code-europe.iarc.fr/index.php/en/>, dostop 31.10.2015
3. Uradni list RS14/20 Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zdravstveni dejavnosti (ZZDej-J)
4. IANPHI 2007. Core Functions of an NPHI: <http://www.ianphi.org/documents/pdfs/frameworkfornphi>, dostop 5.10.2013
5. WHO 2012. Strengthening public health services and capacity: an action plan for Europe http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0007/172762/Strengthening-public-health-services-and-capacity-an-action-plan-for-Europe-Eng.pdf, dostop 5.10.2013
6. Prmic-Žakelj M. Kaj je Evropski kodeks proti raku. Zbornik XXIII. seminar In memoriam dr. Dušan Reja. Zveza slovenskih društev za boj proti raku 2015.